

Slachthuislaan, Antwerpen

Een Archeologienota

Auteur:

J.T. Verduin (veldwerkleider)

Autorisatie:

P. Hazen (OE/ERK/Archeoloog/2015/00072)

Colofon

VEC Nota 13

Slachthuislaan, Antwerpen
Een Archeologienota

Vlaams Erfgoed Centrum bvba
Auteur: J.T. Verduin

In opdracht van: Vertrouwelijk, zie privacy-fiche

Foto's en tekeningen: Vlaams Erfgoed Centrum, tenzij anders vermeld

© Vlaams Erfgoed Centrum bvba, Sint-Michiels, Brugge, augustus '16

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of welke wijze dan ook zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van Vlaams Erfgoed Centrum bvba.

Vlaams Erfgoed Centrum bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek

ISSN 2506-7486

Vlaams Erfgoed Centrum
Ten Briele 14 bus 15
8200 Sint-Michiels, Brugge
Tel + 32 (0)16 39 47 96
info@vlaamserfgoedcentrum.be
www.vlaamserfgoedcentrum.be

Inhoud

Samenvatting	5
Administratieve gegevens	6
1 Inleiding	7
2 Archeologisch vooronderzoek zonder ingreep in de bodem	8
2.1 Bureauonderzoek	8
2.1.1 Doelstelling en vraagstelling	8
2.1.2 Afbakening plan- en onderzoeksgebied en vaststellen van de consequenties van het mogelijk toekomstige gebruik	9
2.1.3 Assessmentrapport	18
2.1.3.1 Beschrijving van de aardwetenschappelijke waarden	18
2.1.3.2 Beschrijving van bekende archeologische waarden	25
2.1.3.3 Beschrijving van de historische situatie, mogelijke verstoringen en bouwhistorische waarden	27
2.1.4 Gespecificeerde verwachting en conclusie	33
2.1.5 Samenvatting gericht op een gespecialiseerd publiek	34
2.1.6 Samenvatting gericht op een niet-gespecialiseerd publiek	35
Literatuur	35
Geraadpleegde websites	35
Lijst van afbeeldingen en tabellen	36
Bijlage 1 Plannenlijst	
Bijlage 2 Fotolijst	
Bijlage 3 Plannen van de geplande ingrepen	

Tabel 1. *Overzicht van de verschillende (pre)historische perioden.*

Periode	Tijd in jaren	
Nieuwste tijd:		19 ^e E - heden
Nieuwe tijd:		16 ^e E - 18 ^e E na Chr.
Middeleeuwen:		5 ^e E - 15 ^e E na Chr.
Late Middeleeuwen	13 ^e E - 15 ^e E na Chr.	
Volle Middeleeuwen	10 ^e E - 12 ^e E na Chr.	
Vroege Middeleeuwen C / Karolingische periode	8 ^e E - 9 ^e E na Chr.	
Vroege Middeleeuwen B / Merovingische periode	6 ^e E - 8 ^e E na Chr.	
Vroege Middeleeuwen A / Frankische periode	5 ^e E - 6 ^e E na Chr.	
Romeinse tijd:		57 voor Chr. - 402 na Chr.
IJzertijd:		800 - 57 voor Chr.
Late IJzertijd	250 - 57 voor Chr.	
Midden-IJzertijd	475/450 - 250 voor Chr.	
Vroege IJzertijd	800 - 475/450 voor Chr.	
Bronstijd:		2100/2000 - 800 voor Chr.
Neolithicum (Jonge Steentijd):		5300 - 2000 voor Chr.
Finaal-Neolithicum	3000 - 2000 voor Chr.	
Laat-Neolithicum	3500 - 3000 voor Chr.	
Midden-Neolithicum	4500 - 3500 voor Chr.	
Vroeg-Neolithicum	5300 - 4800 voor Chr.	
Mesolithicum (Midden-Steentijd):		ca. 9500 - 4000 voor Chr.
Paleolithicum (Oude Steentijd):		tot 10 000 voor Chr.

Bron: Onderzoeksbalans Vlaanderen

Samenvatting

In augustus 2016 heeft het Vlaams Erfgoed Centrum in augustus een archeologienota opgesteld ter bepaling van de archeologische waarde van de locatie Slachthuislaan te Antwerpen. De archeologienota bestaat uit een bureauonderzoek. Het onderzoek is uitgevoerd naar aanleiding van de voorgenomen vernieuwing van huisaansluitingen, het aanplanten van bomen en wegeniswerken.

Op basis van de bureaustudie is vastgesteld dat voor het gehele plangebied een archeologische verwachting geldt voor resten uit de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. Oudere sporen kunnen aanwezig zijn, maar deze zullen dan afgedekt zijn door Holocene afzettingen en ophogingspakketten. Oudere losse vondsten uit grond die is vrijgekomen bij het graven van het Lobroekdok en/of uit de geslechte vestingwallen zijn niet uitgesloten.

Binnen het plangebied is een ophogingspakket aanwezig van ca. 2 m dikte. Deze is naar verwachting grotendeels gevormd in de Nieuwe Tijd. Middeleeuwse ophogingspakketten kunnen echter ook aanwezig zijn. Tevens kunnen er gedempte natuurlijke en gegraven waterlopen aanwezig zijn binnen het plangebied. Vanwege de nabijheid van slachterijen, kunnen deze (deels) gevuld zijn met dierlijk slachtafval. Dit afval dateert vermoedelijk vanaf de 17de-18de eeuw.

De vestingwerken uit de periode 1859-ca. 1885 waren prominent aanwezig in het plangebied. Een deel van de vestingwal heeft waarschijnlijk direct langs het Lobroekdok gelegen. Een ander deel stak schuin de huidige Slachthuislaan over (westzijde). Van de vestingwerken kunnen o.a. aanwezig zijn: bakstenen en/of natuurstenen funderingen, ophogingslagen van de aarden wal, afvalconcentraties met bijvoorbeeld militair vaatwerk, citernes, bestratingen en gedempte grachten. De resultaten van de opgraving aan de nabijgelegen IJzerlaan laten zien dat in dit gebied de bodem behoorlijk verstoord is door de ontmanteling van de Brialmontomwalling en de aanleg van de ring. Eventueel aanwezige muurresten zijn pas op ca. 1,5 m onder maaiveld te verwachten. Op basis van deze resultaten heeft de dienst archeologie van de stad Antwerpen voor dit gebied een lage archeologische verwachting vastgesteld bij ingrepen met een beperkte diepte.

In het plangebied zullen wegeniswerken worden uitgevoerd en huisaansluitingen worden vernieuwd. Daarnaast worden bomen aangeplant. De geplande diepere ingrepen zijn echter qua omvang zeer beperkt. Voor de plantgaten voor de bomen zal men ca. 1 m diep ontgraven. Voor de huisaansluitingen zal men ca. 0,5 m diep ontgraven. Naar verwachting zullen deze vlak langs de huidige kabels en leidingen komen te liggen. Voor het verwijderen en opnieuw aanbrengen van de wegverharding zal geen extra grondverzet noodzakelijk zijn. Dit vindt plaats binnen bestaand gabarit.

Het Vlaams Erfgoed Centrum adviseert om geen verder onderzoek uit te voeren binnen het plangebied. De ingrepen zijn beperkt in omvang en diepte en vinden grotendeels plaats binnen bestaand gabarit. Vervolgonderzoek zal slechts geringe kenniswinst opleveren. Ondanks het advies tot vrijgeven van het terrein blijven de bepalingen voor het melden van toevalsvondsten van kracht, conform artikel 5.4.1 van het Onroerenderfgoeddecreet. De civieltechnisch uitvoerder is verplicht eventuele toevalsvondsten binnen drie dagen na ontdekking te melden bij Onroerend Erfgoed. Voor de uitgebreide motivering van het advies, wordt verwezen naar het Programma van Maatregelen.

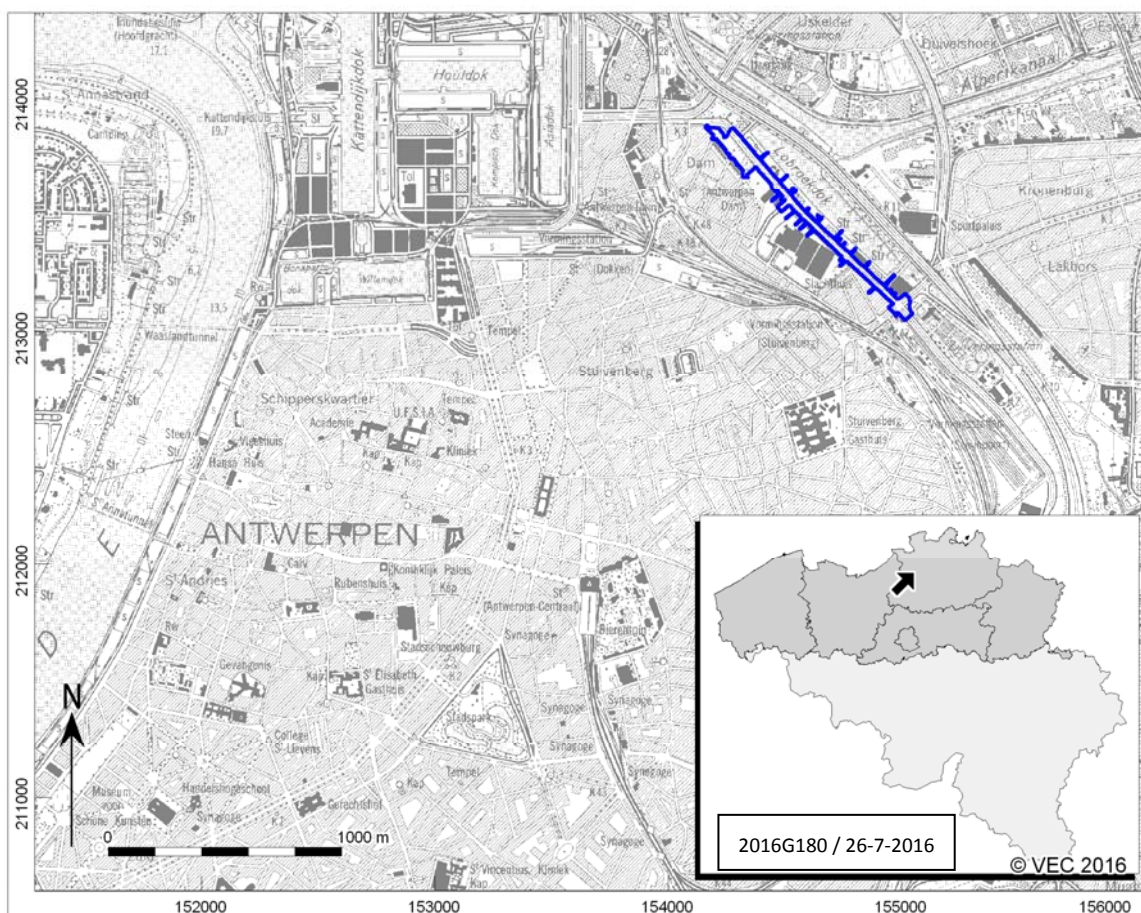
Administratieve gegevens

Opdrachtgever:	Vertrouwelijk, zie privacy-fiche
Uitgevoerde fasen binnen archeologienota:	Bureauonderzoek (archeologisch vooronderzoek zonder ingreep in de bodem)
Aanleiding:	Vervanging huisaansluitingen, aanplant van bomen, heraanleg wegenis
Locatie:	Slachthuislaan, van Denderstraat tot Schijnpoortweg
Plaats:	Antwerpen
Gemeente:	Antwerpen
Provincie:	Antwerpen
Kadastrale gegevens:	Gemeente Antwerpen, afdeling 7, sectie G, openbaar domein Gemeente Antwerpen, afdeling 7, sectie G, percelen: G367k, G307g, G305m, G367c, G367d, G367k, G367v, G367a, G367y, G367d, G333c, G333z, G333d, G333k, G316g, G316e, G316f, G316r, G305m Gemeente Antwerpen, afdeling 7, sectie E, perceel E384h Gemeente Antwerpen, afdeling 7, sectie A, perceel A56c
Diepte bodemverstoring	50 cm –mv tot 100 cm -mv (150 cm +TAW tot 100 cm +TAW)
Oppervlakte plangebied	Ca. 57.300 m ² / 5,7 ha
Coördinaten (<i>bounding box</i> ; <i>Lambertcoördinaten</i> (<i>EPSG:31370</i>))	154.157 / 213.878 154.278 / 213.876 155.049 / 213.078 155.014 / 213.046
Projectcode	2016G180
VEC-projectcode:	4180494
Auteur:	J.T. Verduin (bureauonderzoek, Medior archeoloog)
Autorisatie: ¹	P. Hazen (OE/ERK/Archeoloog/2015/00072; 83.62.17-147.65)
Begindatum onderzoek:	26-07-2016
Einddatum onderzoek:	02-08-2016
Beheer en plaats documentatie:	Vlaams Erfgoed Centrum Ten Briele 14 bus 15 8200 Sint-Michiels, Brugge
Relevante thesaurustermen:	Nieuwe en Nieuwste tijd, stad, funderingen, verdedigingswerken, bureauonderzoek.
Plan van verstoorde zones:	In het gehele tracé is de bodem in meer of mindere mate verstoorde, in ieder geval tot aan de uitgravingsdiepte van de leidingen.

¹ Peter Hazen is een werknemer bij ADC ArcheoProjecten BV. ADC ArcheoProjecten voert onderzoek in onderaanneming uit voor het Vlaams Erfgoed Centrum.

1 Inleiding

In augustus 2016 heeft het Vlaams Erfgoed Centrum een archeologienota opgesteld ter bepaling van de archeologische waarde van de locatie Slachthuislaan te Antwerpen (afb. 1 en 2). De archeologienota bestaat uit een bureauonderzoek. Het onderzoek is uitgevoerd naar aanleiding van de voorgenomen vernieuwing van huisaansluitingen, het aanplanten van bomen en wegeniswerken.

Afb. 1. Locatiekaart van het plangebied.

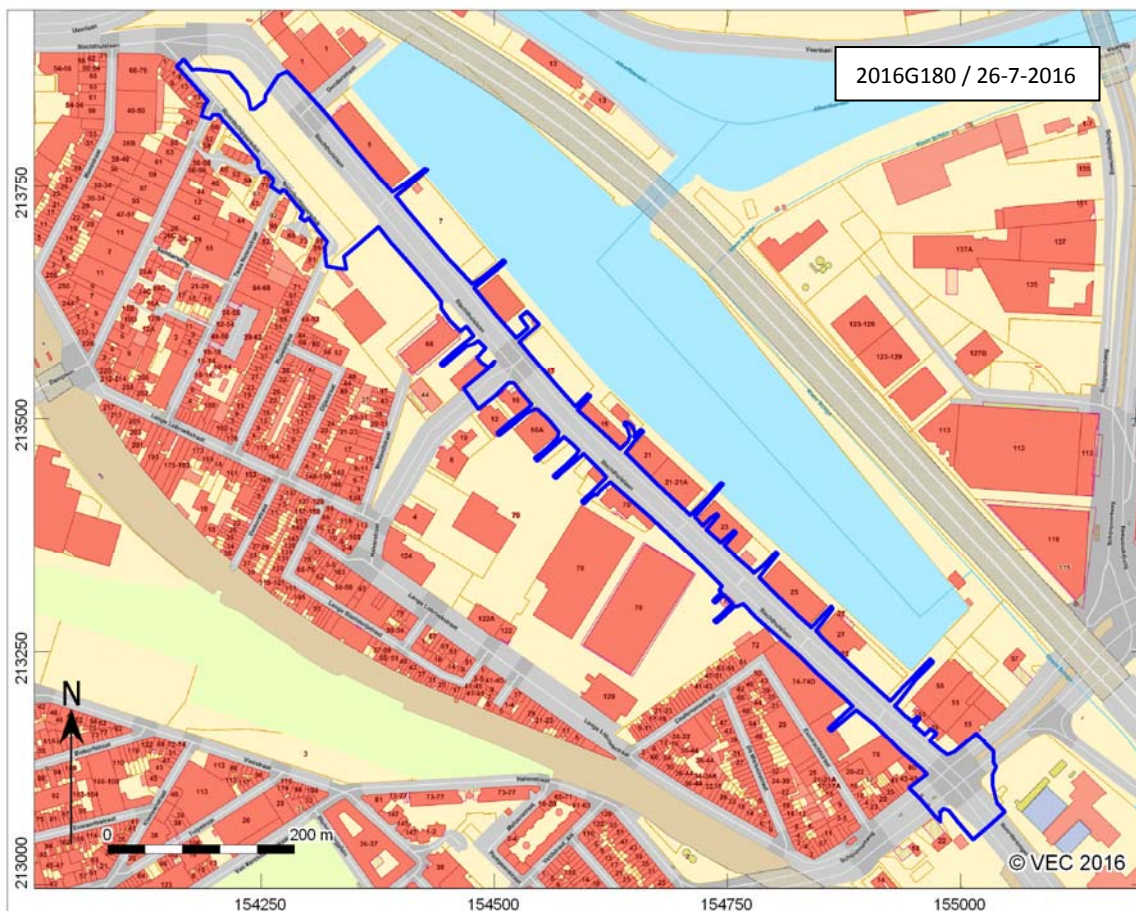
De archeologienota werd vervaardigd naar aanleiding van een aanvraag voor een stedenbouwkundige vergunning. Op basis van de ligging van het plangebied binnen de bebouwde kom van de stad Antwerpen (buiten de vastgestelde archeologische zone), geldt een verplichting voor het opstellen van een archeologienota bij bodemingrepen groter of gelijk aan 1000 m², waarbij het perceeloppervlak groter of gelijk is aan 3000 m². Aangezien de geplande ingrepen in het te ontwikkelen gebied in totaal een oppervlakte van ca. 57.300 m² beslaan, en daarmee de maximale onderzoeksgrenzen worden overschreden, dient de initiatiefnemer een nota te overleggen waarin naar oordeel van de bevoegde overheid de archeologische waarde van het plangebied voldoende is vastgesteld.² Indien dit het geval is wordt deze nota

² <https://geo.onroenderfgoed.be>.

bekrachtigd en toegevoegd aan de vergunningsaanvraag. In het kader van dit proces heeft het in deze nota beschreven onderzoek plaatsgevonden.

Het vaststellen van de archeologische waarde van een plangebied dient te gebeuren op grond van de Code van Goede Praktijk voor de uitvoering van en rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetector (versie 1.0). Het doel van de Code is om als een minimale standaard te dienen voor de kwaliteit van archeologisch onderzoek en het gebruik van metaaldetectoren in Vlaanderen.

De eventuele vondsten en bijhorende documentatie die tijdens het archeologisch onderzoek worden verzameld, zullen voorlopig worden bewaard bij Vlaams Erfgoed Centrum bvba. Na afronding van het totale onderzoek zullen de vondsten en data worden overgedragen.

Afb. 2. Aanduiding van het uit te voeren archeologisch onderzoek op het plan van de bestaande toestand op het terrein

2 Archeologisch vooronderzoek zonder ingreep in de bodem

2.1 Bureauonderzoek

2.1.1 Doelstelling en vraagstelling

Het bureauonderzoek vormt binnen de archeologienota de eerste stap in het vaststellen van de archeologische waarde van het gebied. Het doel van bureaustudie is het aan de hand van schriftelijke bronnen verwerven van informatie over bekende en/of verwachte archeologische waarden in het plangebied, om daarmee te komen tot een gespecificeerde archeologische verwachting. Daarbij worden onder andere de Centrale Archeologische Inventaris (CAI), relevante historische kaarten en informatiebronnen omtrent de ondergrond gebruikt.

De beschrijving van de historische, archeologische en aardwetenschappelijke informatie is gebaseerd op het volgende bronmateriaal:

- Tertiaire kaart
- Quartairgeologische kaart 1:50.000
- Geomorfologische kaart
- Bodemkaart 1:50.000
- bodemgebruikskaart
- bodembedekkingskaart
- Erosiekaart
- Hoogteverloopkaarten
- Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen
- Centrale Archeologische Inventaris (CAI)
- Fricx kaarten uit 1712
- Ferraris kaarten uit 1771-1778
- Atlas der buurtwegen 1840-1850
- Vandermaelenkaart 1846-1854
- Topografische kaart
- Luchtfoto's 1979-2012
- Vlaamse Landmaatschappij (niet geraadpleegd)
- Input Ontroerend Erfgoed
- Regio-experts (niet geraadpleegd)
- Literatuur
- profielbeschrijvingen opgesteld bij opmaak van de bodemkaart
- orthofoto's
- Corine Landcover (niet geraadpleegd)
- Gemeente
- Amateurarcheologen en heemkundekringen (niet geraadpleegd)
- Nutsmaatschappijen (niet geraadpleegd)
- Iconografische bronnen
- Archeologische luchtfoto's
- Toponymie
- Huidige gebruikers (niet geraadpleegd)

Voor het bureauonderzoek zijn de volgende onderzoeksvragen opgesteld:

- Zijn mogelijk archeologische waarden in het plangebied aanwezig, en zo ja, wat is de specifieke archeologische verwachting?
- Worden mogelijk archeologische resten bedreigd door de geplande werkzaamheden?

2.1.2 Afbakening plan- en onderzoeksgebied en vaststellen van de consequenties van het mogelijk toekomstige gebruik

Het plangebied is gelegen in de bebouwde kom van Antwerpen, ten noorden van het centrum van de stad. Het omvat de rijbanen en de voetpaden van de Slachthuislaan, het uiteinde van de IJzerlaan, en een stukje van de Noordersingel. De huisaansluitingen liggen soms binnen het openbare domein (in de zijstraatjes aan de noordzijde van de Slachthuislaan) en soms op private percelen.

De percelen aan de noordzijde van de Slachthuislaan zijn in gebruik als industriegebied. Hier zijn fabrieken en grote winkelpanden gevestigd. Langs de zuidzijde van de Slachthuislaan zijn grote winkelpanden en slachterijen gevestigd. Aan de westzijde en langs de IJzerlaan liggen een sportveld en een park. De Slachthuislaan is onderdeel van de R10, de binnenring van Antwerpen, die op de plaats van de voormalige 19de-eeuwse vestingwal ligt. Het gebied is momenteel geheel verhard, op de groenstrook langs het park na. Het heeft een hoge densiteit aan bebouwing. Op het terrein is in het kader van dit bureauonderzoek nog geen visuele inspectie uitgevoerd.

De geplande ingrepen bestaan uit (afb. 3 t/m 10):

- Vernieuwing van bestrating/verharding van rijbanen, voetpaden en parkeerplaatsen;

- Plaatsen van nieuwe bomen en aanleg van grasstroken zowel links als rechts langs de rijbanen en in de middenberm;
- Het rooien van enkele bestaande bomen;
- Plaatsen nieuwe straatkolken en aanleg van straatverlichting;
- Verplaatsen van een hekwerk en een muur aan de zuidzijde van de weg, richting het zuiden;
- Vernieuwing van de huisaansluitingen van kabels en leidingen bij de adressen: Slachthuislaan nr. 9, 16, 17, 21, 23, 25, 27, 27a, 35, 44, 68, 68a, 70, 74, 78 en 80.

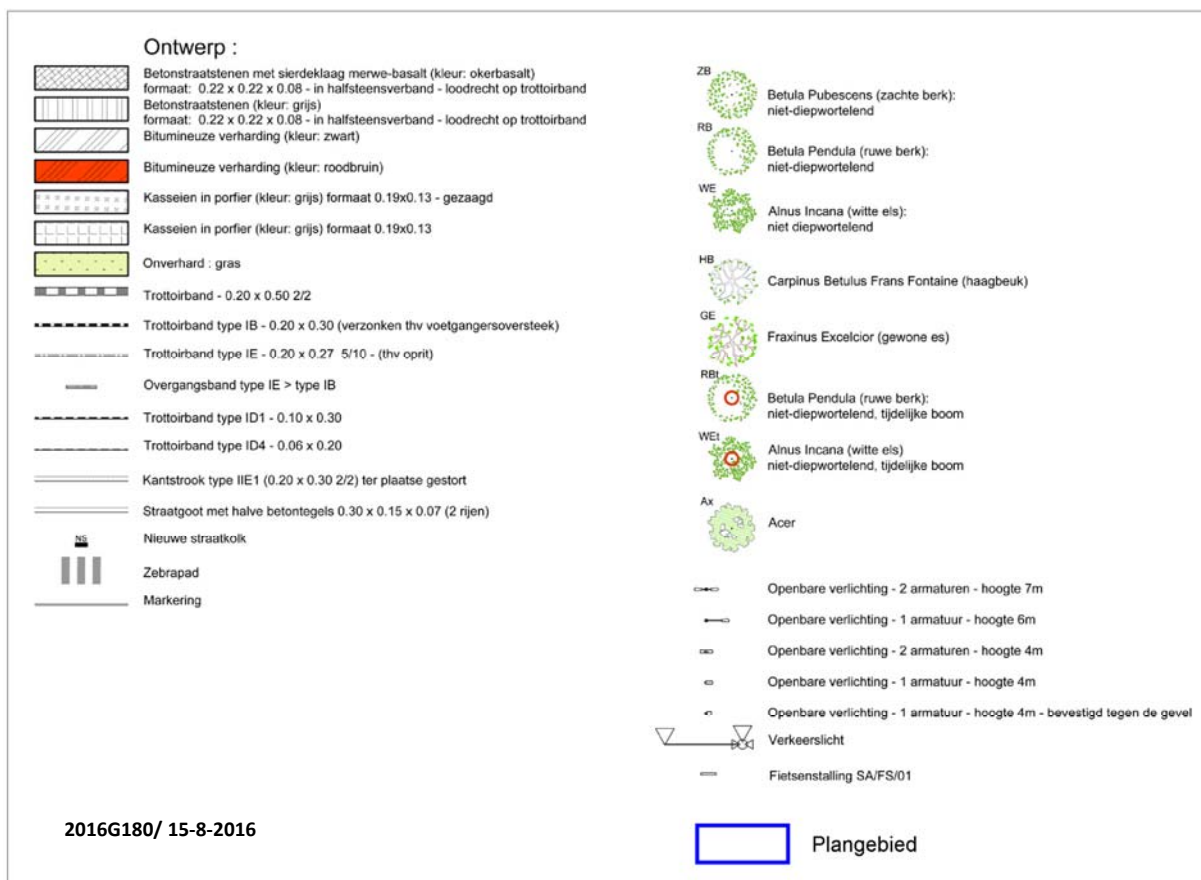
Er zijn nog geen gegevens opgevraagd met betrekking tot de milieuhygiënische situatie in het plangebied of de aanwezigheid van kabels en leidingen. Op de plannen van de geplande ingrepen (Bijlage 3) staan echter alle huidige kabels en leidingen reeds ingetekend. De grondwaterstand is niet bekend.

Onder de rijbaan en voetpaden liggen nu rioleringen en nutsleidingen. Huisaansluitingen zijn overal al aanwezig. Onduidelijk is of de vernieuwingen van de huisaansluitingen exact op dezelfde plaats komen te liggen als de huidige. Naar verwachting zullen deze enigszins afwijken van elkaar. De diepte van de kabelsleuven zal waarschijnlijk ca. 50 cm onder maaiveld bedragen.

Voor het rooien en planten van bomen zullen aanzienlijke gaten gegraven moeten worden. Dit hangt af van de grootte van de boom en diens kluit, maar naar verwachting zullen het gaten van enkele meters in lengte en breedte worden. De diepte van de gaten zal minimaal 1 meter bedragen.

Met het verwijderen van het huidige asfalt en tegels en de onderliggende laag korrel zal men tot een diepte van ca. 30 cm de bodem in gaan. Voor de aanleg van het nieuwe asfalt, straatstenen, kasseinen, trottoirbanden, straatgoten en gras, zal naar verwachting geen diepere bodemverstoring dan deze 30 cm plaatsvinden. De nieuwe straatkolken en de verlichting zullen wel nieuwe verstoringen tot gevolg hebben. Deze verstoringen zullen tot 1 m diep reiken.

De consequentie van de voorgenomen ingrepen kan zijn dat eventuele aanwezige waardevolle archeologische resten in de ondergrond worden aangetast.

Afb. 3. Algemene legenda bij de afbeeldingen 4 t/m 10.

Afb. 4. Gegeorefereerde kaart met daarop de betrokken percelen en de locaties van de geplande werken, uitsnede A.

Afb. 5. Gegeoreferende kaart met daarop de betrokken percelen en de locaties van de geplande werken, uitsnede B.

Afb. 6. Gegeoreferende kaart met daarop de betrokken percelen en de locaties van de geplande werken, uitsnede C.

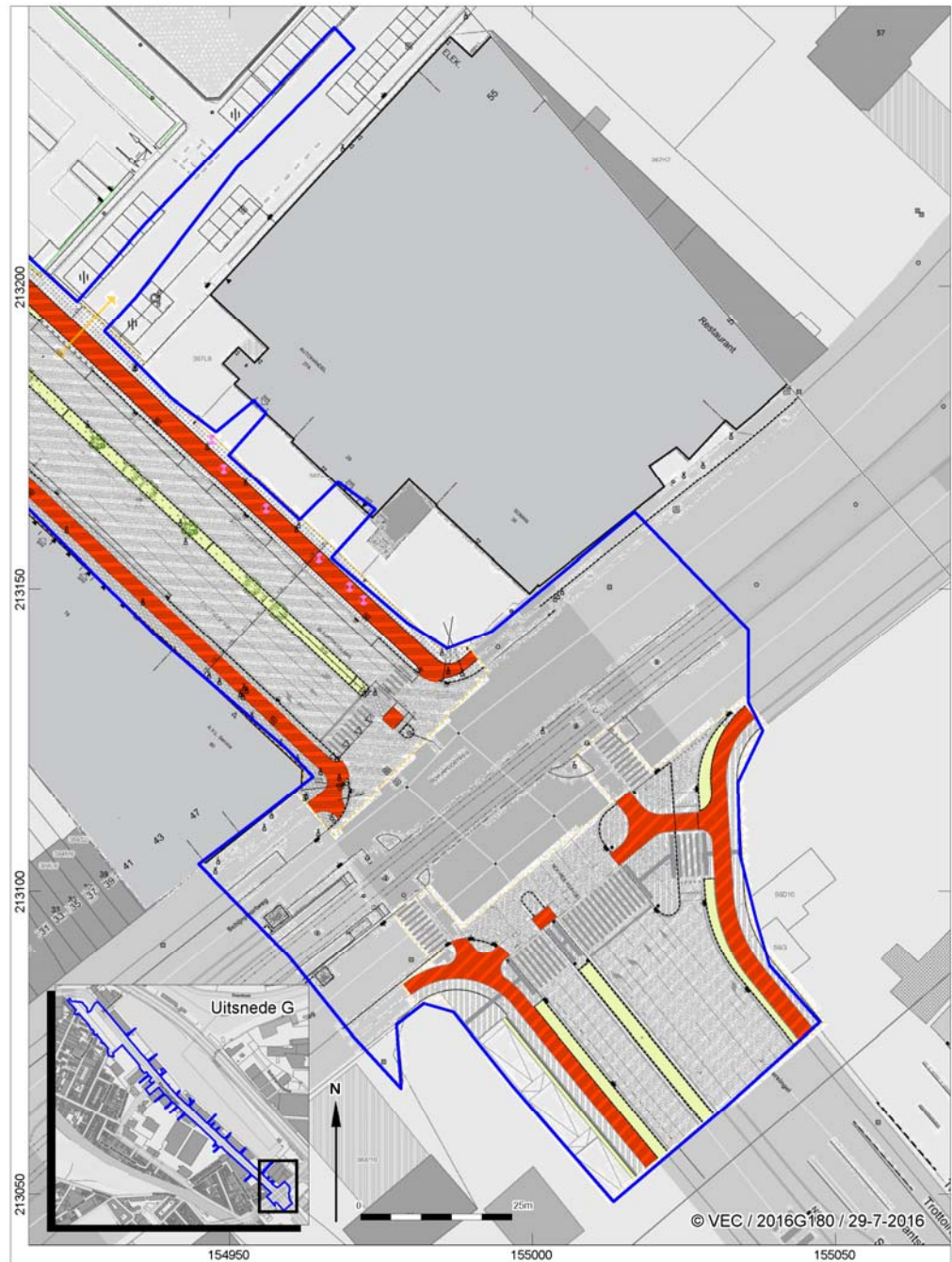
Afb. 7. Gegeoreferende kaart met daarop de betrokken percelen en de locaties van de geplande werken, uitsnede D.

Afb. 8. Gegeoreferende kaart met daarop de betrokken percelen en de locaties van de geplande werken, uitsnede E.

Afb. 9. Gegeoreferende kaart met daarop de betrokken percelen en de locaties van de geplande werken, uitsnede F.

Afb. 10. Gegeorefereerde kaart met daarop de betrokken percelen en de locaties van de geplande werken, uitsnede G.

2.1.3 Assessmentrapport

2.1.3.1. Beschrijving van de aardwetenschappelijke waarden

Het onderzoeksgebied kenmerkt zich aardwetenschappelijk als volgt:

Bron	Informatie
Tertiaire kaart (afb. 11) ³	Formatie van Lillo (Li), groen tot grijsbruin fijn zand, weinig glauconiethoudend, schelpen aan de basis
Quartairgeologische kaart 1:50.000 (afb. 12) ⁴	Profieltype 1a: Holocene en/of Tardiglaciale fluviatiele afzettingen (a) bovenop de Pleistocene sequentie (1); Profieltype 3a: Holocene en/of Tardiglaciale fluviatiele afzettingen (a) bovenop de Pleistocene sequentie (3); Profieltype 3c: Holocene en/of Tardiglaciale getijdenafzettingen (c) bovenop de Pleistocene sequentie (3).
Geomorfologie ⁵	Stroombekken van het Groot Schijn en Klein Schijn
Bodemkaart 1:50.000 (afb. 13) ⁶	Ongekarteerd, bebouwd (OB)
Reeds verrichte boringen ⁷	Boringen door BGD in 1960 (Slachthuislaan) en 2014 (IJzerlaan)
Hoogtekaart ⁸	Ca. 2,00 m TAW
Erosie ⁹	Zeer weinig erosiegevoelig

Op de Tertiaire kaart ligt het plangebied binnen de Formatie van Lillo. Deze formatie is gevormd in het Pliocene. Deze periode duurde van 5,3 tot 2,5 miljoen jaar geleden. Hier bovenop zijn afzettingen gevormd in het Laat-Pleistoceen, Laat-Weichselien en Holoceen. Op de Quartairgeologische kaart ligt het plangebied in zones met profieltypen 1a, 3a en 3c. In profieltype 1a zijn fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen, 116.000 tot 12.000 jaar geleden) aanwezig. Daarop liggen eolische afzettingen uit het Weichseliaan en/of hellingsafzettingen uit het Quartair. Hier bovenop zijn fluviatiele afzettingen, afzettingen van het Holoceen en mogelijk van het Tardiglaciaal (laat-Weichseliaan) aanwezig. Het profieltype 3a wijkt hier nauwelijks iets van af. Profieltype 3c vertoont bovenin, in plaats van fluviatiele afzettingen, getijdenafzettingen (mariene en estuariene) van het Holoceen.

³ <http://www.geopunt.be/kaart>.

⁴ Idem.

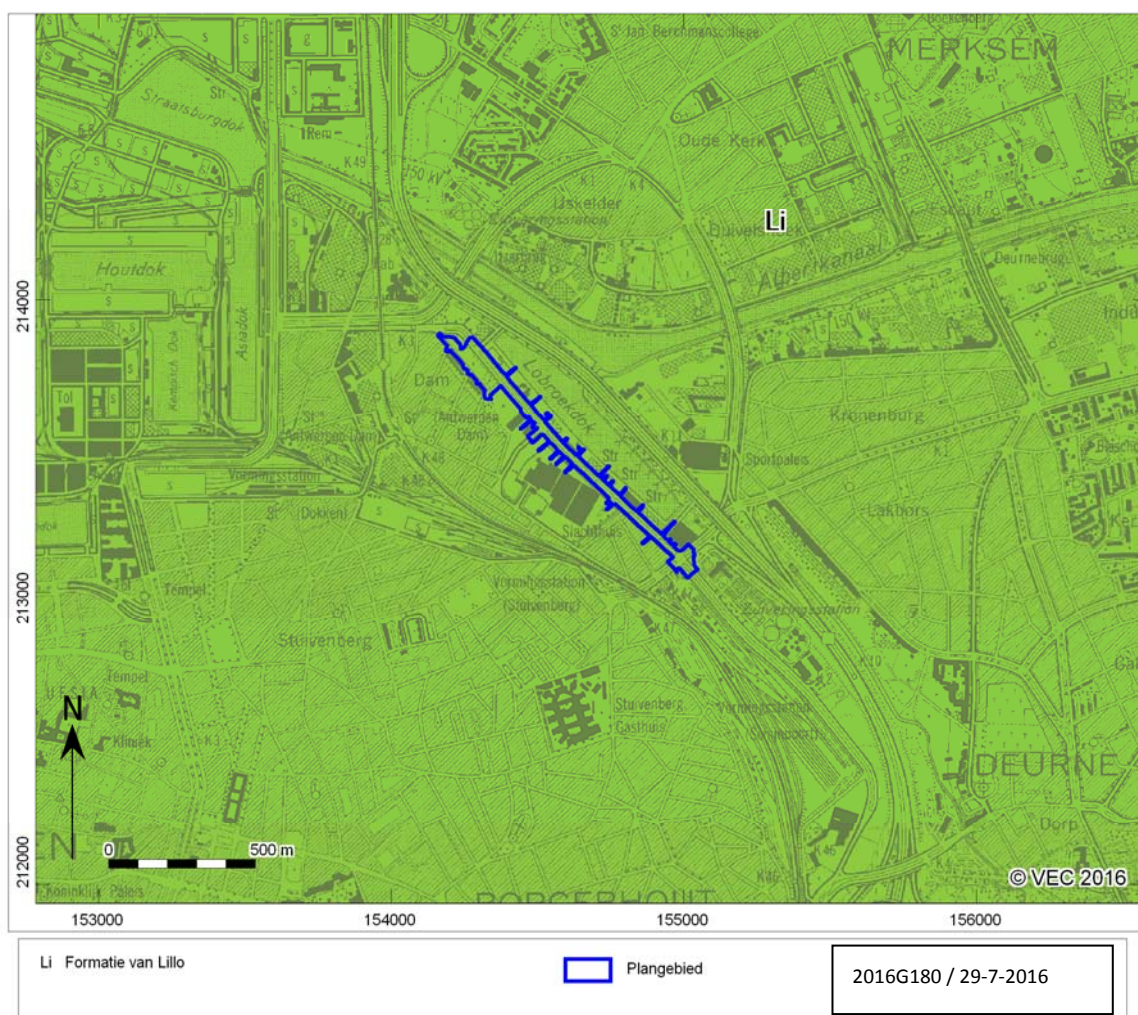
⁵ http://www2.vlaanderen.be/ruimtelijk/planningsprocessen/plpr_sg/docs/antwerpen/02_bijlagen/bijlage02.pdf.

⁶ <http://www.geopunt.be/kaart>.

⁷ Idem.

⁸ Idem.

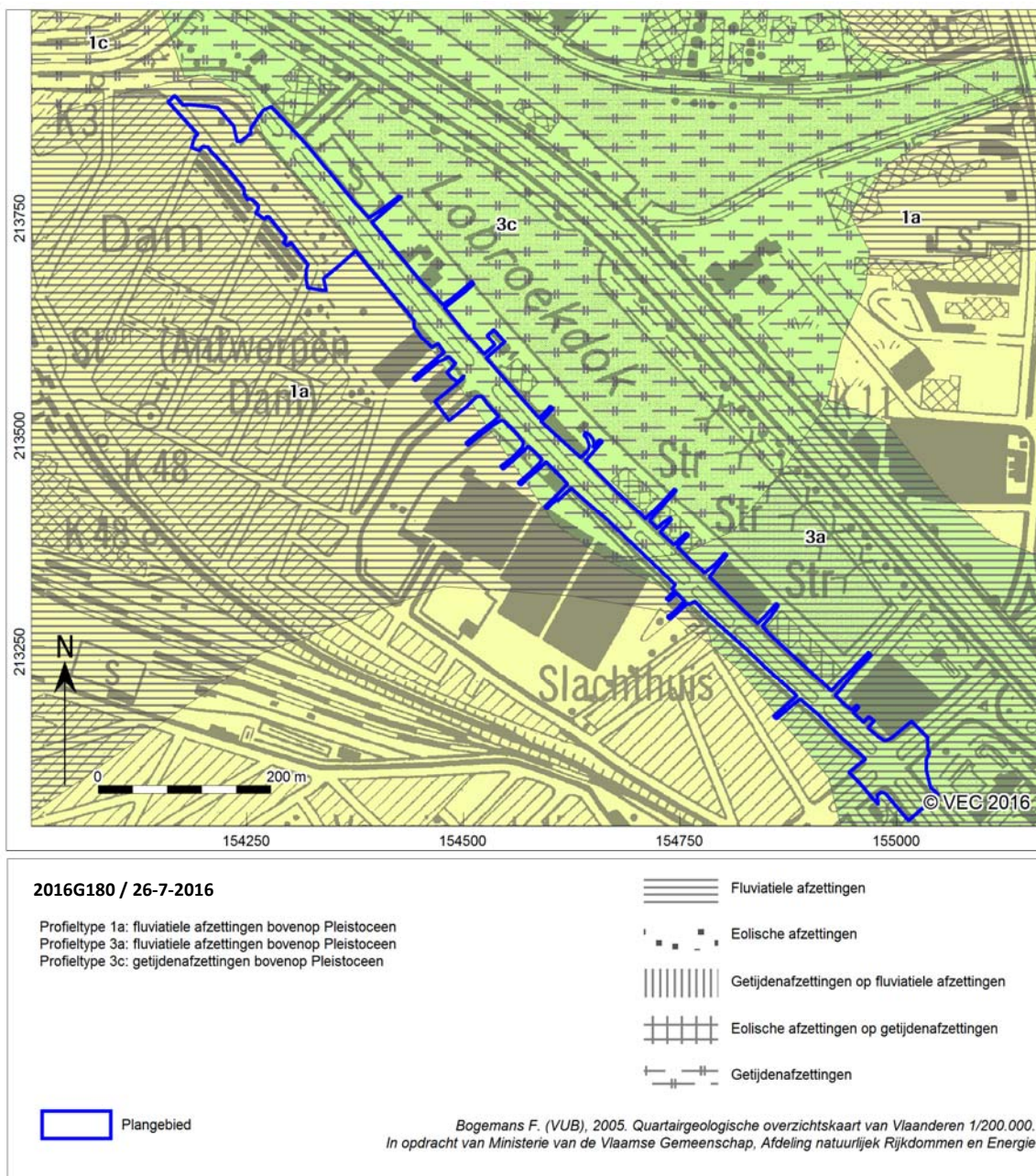
⁹ idem.

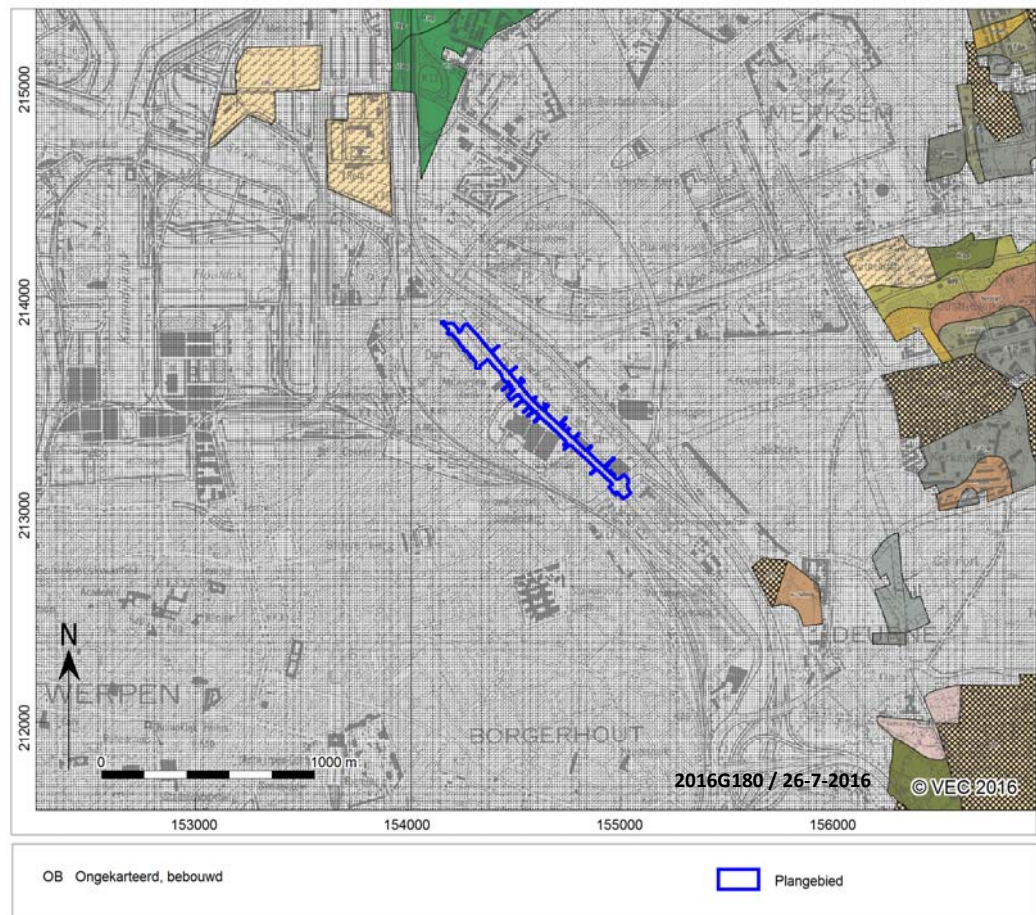
Afb. 11. Locatiekaart van het plangebied op de Tertiaire kaart

Op de bodemkaart valt het gehele plangebied binnen ongekarteerd, bebouwd gebied (OB). Door de Belgische Geologische Dienst zijn in en nabij het plangebied enkele boringen verricht. In 2014 is een boring gezet in de IJzerlaan. Deze straat ligt hoger dan de Slachthuislaan, het maaiveld was hier 4,64 m TAW. De bovenste 3,5 m van de bodem bleek uit ophoging/geroerde grond te bestaan. In 1960 is een boring verricht ter hoogte van Slachthuislaan nr. 27A. Het maaiveld lag hier op 2,00 m TAW. De bovenste 2 meter van de bodem bestond hier uit ophoging. Daaronder waren natuurlijke afzettingen aanwezig. Deze zijn niet precies benoemd, maar waarschijnlijk gaat het om Holocene getijdenafzettingen. De geplande ingrepen zullen niet dieper zijn dan 2 m onder maaiveld, en zullen dus geen natuurlijke afzettingen gaan raken. De ophogingen kunnen bestaan uit de grond die is vrijgekomen bij het graven van het Lobroekdok/de vestinggracht uit de 19de eeuw. De grond kan tevens afkomstig zijn van de wallen die eind 19de eeuw zijn geslecht.

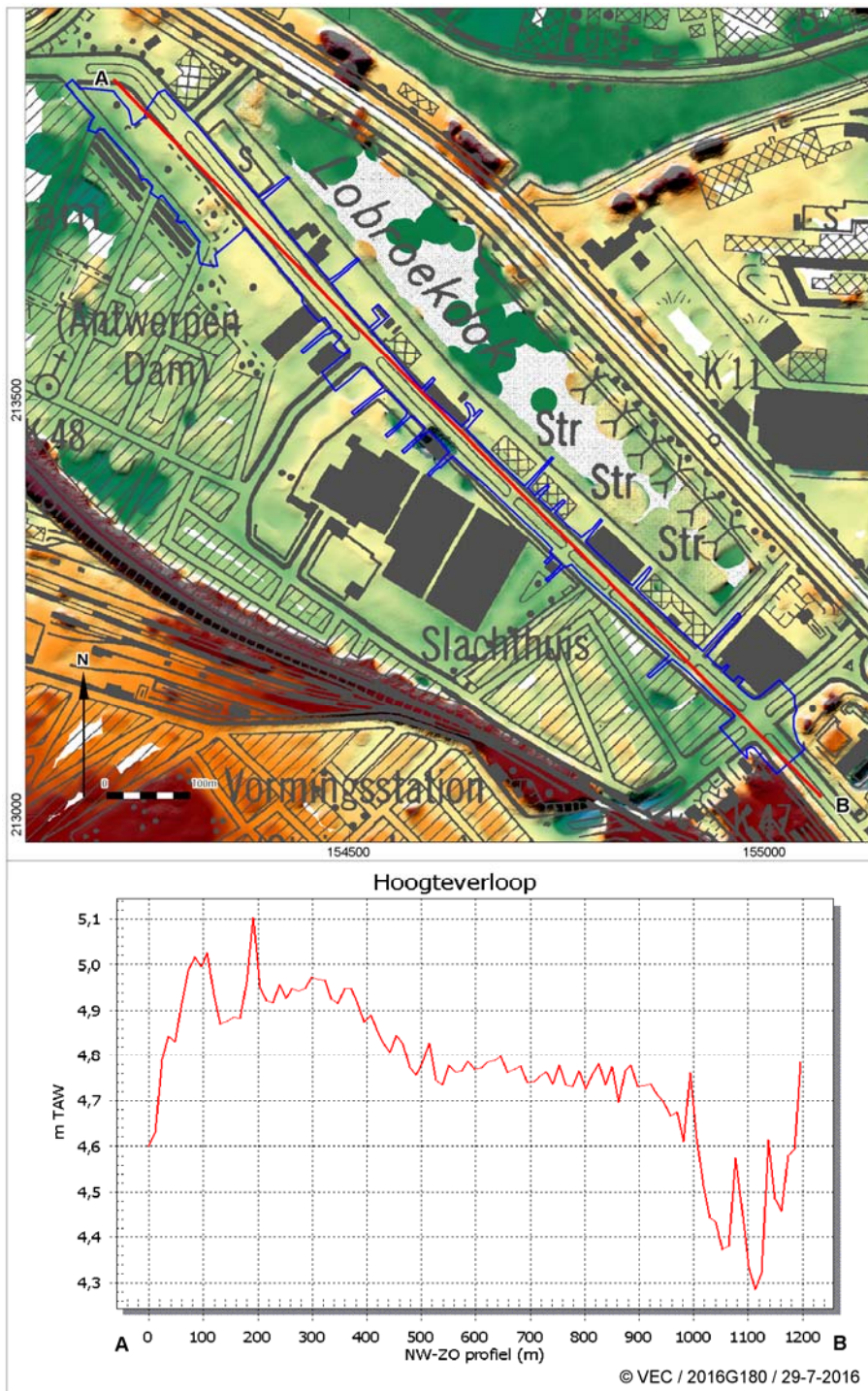
Op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen (DHM) is te zien dat het plangebied vrij laaggelegen is (afb. 14), net als de omliggende gebieden. Het ligt, geomorfologisch gezien, in het stroombekken van het Groot Schijn en het Klein Schijn.

Afb. 12. Locatiekaart van het plangebied op de Quartairgeologische kaart.

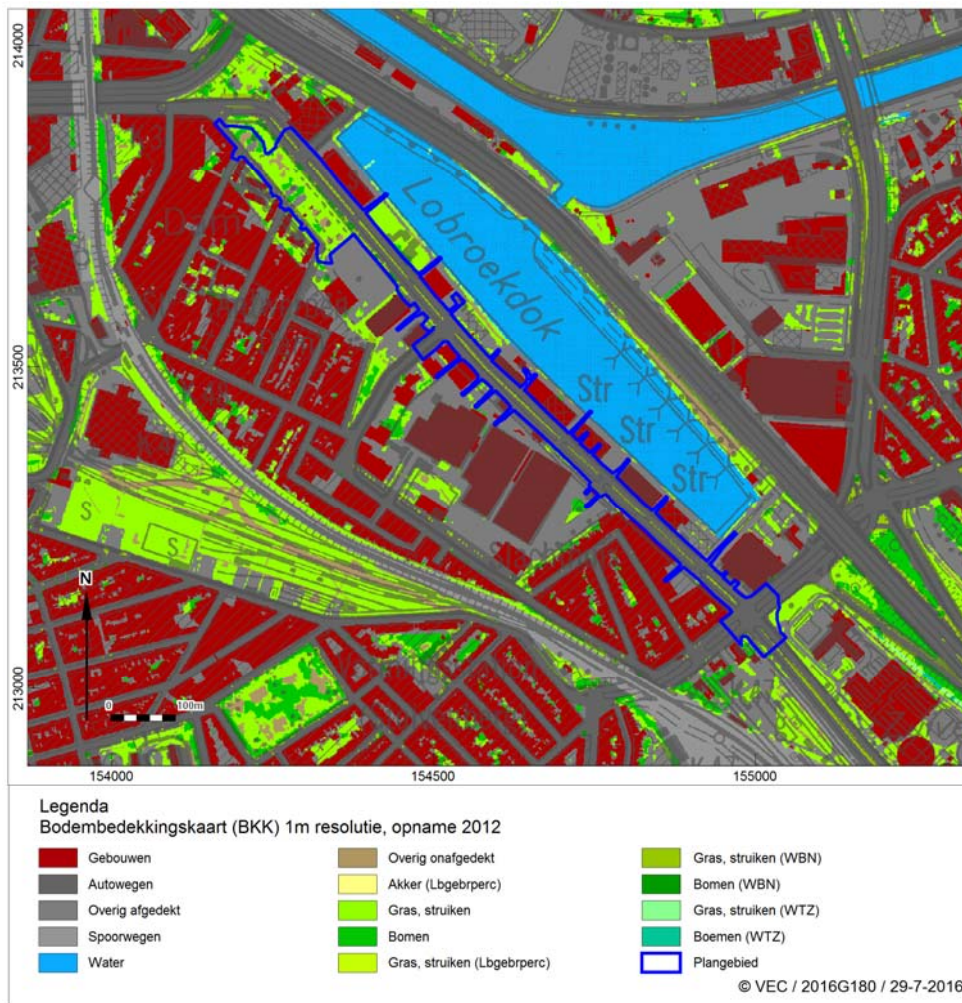
Afb. 13. Het plangebied op de bodemkaart

Afb. 14. Boven: Het plangebied op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen (DHM, via Geopunt.be). Onder: Hoogteverloop van het tracé (via Geopunt.be).

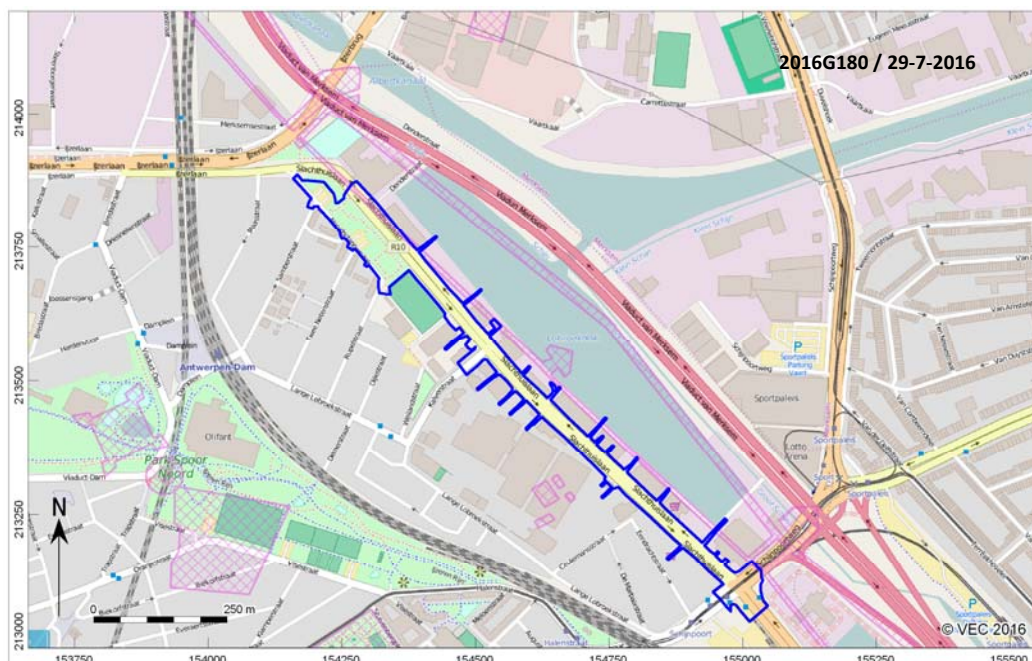
Afb. 15. Bodemerosiekaart (via geopunt.be).

Afb. 16. Bodemgebruikskarta (via geopunt.be).

2.1.3.2. Beschrijving van bekende archeologische waarden

Voor het onderzoeksgebied zijn in de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) van Onroerend Erfgoed de volgende archeologische waarden en ondergrondse bouwhistorische waarden vastgesteld (afb. 17):

Afb. 17. Uitsnede uit de Centraal Archeologische Inventaris van het onderzoeksgebied.

CAI nummer	Omschrijving
100576	Antwerpen-Dam, ondertunneling van 24 m lang: bracht water door de contrescarp naar de eerste verdedigingsgracht van fort Peyrera (cirkel bij Park Spoor Noord)
366060	Slachthuis 1: een slachthuis op de 18 ^{de} -eeuwse Ferrariskaart (één van de rechthoekjes ten zuiden van Slachthuisstraat)
366068	Fort Peyrera, op de Ferraris kaart (fort met bastions in Park Spoor Noord)
366069	Carnot/lunet Stuivenberg: resten van het lunet zijn aangetroffen (lunet in Park Spoor Noord)
366347	Brialmont 18: omwalling op het Brialmontplan uit 1859 (lunet op kruising Schijnpoortweg en Viaduct van Merksem)
366348	Slachthuis 2: een slachthuis op de 18 ^{de} -eeuwse Ferrariskaart (één van de rechthoekjes ten zuiden van Slachthuisstraat)
366349	Slachthuis 3: een slachthuis op de 18 ^{de} -eeuwse Ferrariskaart (één van de rechthoekjes ten zuiden van Slachthuisstraat)
366350	Slachthuis 4: een slachthuis op de 18 ^{de} -eeuwse Ferrariskaart (één van de rechthoekjes ten zuiden van Slachthuisstraat)
366357	Brialmont 19: omwalling op het Brialmontplan uit 1859 (wal rondom het Lobroekdok)
366360	Brialmont 20: omwalling op het Brialmontplan uit 1859 (wal vanaf IJzerlaan richting het noorden).

In het onderzoeksgebied zijn op basis van de CAI meerdere archeologische meldingen bekend. Het zijn alle objecten uit de Nieuwe Tijd die op historisch kaartmateriaal te zien zijn. Het gaat om slachthuizen uit de 18de eeuw en vestingwerken uit de 19de eeuw van de zogenoemde Brialmontomwalling.

Naar de plannen van De Brialmont werd na 1859 een begin gemaakt met het bouwen van een nieuwe omwalling op de plaats van de huidige Ring van Antwerpen en een krans van vooruitgeschoven forten. Fort III was als eerste aan de beurt. Zijn muren werden geheel in baksteen opgetrokken. Tijdens de bouw bleek al dat deze bouwwijze achterhaald was. Vlakke en naakte bakstenen muren konden makkelijk in puin geschoten worden, aanleiding om het baksteen met aarden wallen te beschermen. De forten IV en V hebben exact dezelfde grondvorm als Fort III, maar ogen heel anders. In 1885 deed de brisantgranaat zijn

intrede, een granaat gevuld met springstof, die na inslag nog een keer explodeert. Aarden wallen en metersdik metselwerk voldeden toen niet meer.¹⁰

In 2004 werden archeologische proefsleuven getrokken voor een waardestellend onderzoek op het spoorwegemplacement Antwerpen-Dam. Men heeft hier een verdedigingsgracht van fort Peyrera aangetroffen (CAI nr. 100576). Toen begin 19de eeuw op de noordoostelijke hoek van de stad voor de stadsmuur een voorwerk werd aangelegd, moest een ondertunneling voorzien worden om het water van het Schijn naar de stadsgracht te leiden. De ondertunneling is 24 m lang en brengt het water door de contrescarp naar de eerste verdedigingsgracht. Tijdens dit onderzoek zijn ook resten van lunet Stuivenberg aangetroffen (CAI nr. 366069). Dit lunet is te zien op het Brialmontplan uit 1859. Het werd opgericht in 1817-1819 en is afgebroken in 1873 voor de oprichting van het Stuivenbergstation.

Het gedeelte van de vestingring “Brialmont 19” ligt rondom het Lobroekdok (CAI nr. 366357). Het Lobroekdok is een gedeelte van de vestinggracht van de Brialmontomwalling uit 1859, vandaar de geringe diepte van amper 2 meter. Ook bevindt zich op de bodem veel modder afkomstig van het Schijn, dat vroeger in dit dok uitmondde. In 1938 werd dit tot dok omgevormd. Er heeft ook een “Oud Lobroekdok” bestaan: het Noordschippersdok (1879-1957), nu nog te herkennen aan de straatnamen Noordschippersdok en Lange Lobroekstraat. Dit dok stond in verbinding met de Kempische Vaart (1873-1935), een kanaal dat de haven van Antwerpen verbond met Bocholt. De Kempische Vaart is in de jaren 1930 grotendeels opgegaan in het Albertkanaal. De IJzerlaan volgt het oude tracé van de Kempische Vaart. Het westelijke gedeelte van het huidige Lobroekdok, ten westen van de Denderstraat, is in een latere fase ook gedempt.

In het opgravingsrapport over de vestingwerken aan de Uitbreidingstraat Antwerpen-Berchem is een georeferencieplan opgenomen.¹¹ Op dit plan is de loop van de Brialmontomwalling op het huidige stadsplan geprojecteerd. Deze loop komt overeen met het tracé van de omwalling op de CAI. De wal loopt aan de oostzijde van het plangebied vlak langs de kade (achter de bebouwing van de Slachthuislaan) van het dok. Maar richting het westen ligt de wal onder het wegdek van de Slachthuislaan. Aan de Uitbreidingstraat zaten de funderingen van de vestingwerken zeer dicht onder het maaiveld, slechts ca. 20 cm diep. In het plangebied kan men dus op meerdere plaatsen de wal tegenkomen.

Recentelijk is echter door Stad Antwerpen een opgraving in de IJzerlaan uitgevoerd, in het perceel tussen IJzerlaan, Slachthuislaan en de ring.¹² Bij dit onderzoek werd duidelijk dat vanaf de IJzerlaan richting de ring de bodemopbouw zwaarder verstoord was door 19de en 20^e eeuwse ontwikkelingen (o.a. de ontmanteling van de Brialmontomwalling en de aanleg van de ring).¹³ Eventueel aanwezige muurresten zijn pas op ca. 1,5 m onder maaiveld te verwachten. Op basis van deze resultaten heeft de dienst archeologie van de stad Antwerpen voor dit gebied een lage archeologische verwachting vastgesteld bij ingrepen met een beperkte diepte.

De Schijnpoortweg is genoemd naar de Schijnpoort, een in 1859 onder Brialmont gebouwde poort. Deze poort verbond het noorden van Antwerpen via een weg over de Schijn met het noorden van Deurne en Merksem. De poort kende geen poortgebouw met overwelfde doorgang. Deze poort is in 1970 gesloopt. Onbekend is of ook de funderingen ervan volledig gesloopt zijn. De poort komt niet apart voor op de CAI. Waarschijnlijk lag deze in het tracé van de vestingwal, dus precies tussen het Viaduct van Merksem (Ring) en de Slachthuislaan. Hij heeft dus niet in het plangebied gelegen.

¹⁰ <http://www.trouw.nl/tr/nl/5009/Archief/article/detail/2748303/1996/06/15/DE-VESTING-ANTWERPEN.dhtml>

¹¹ Bellens 2014, 12.

¹² Martens, in concept.

¹³ Idem, 61-62.

2.1.3.3. Beschrijving van de historische situatie, mogelijke verstoringen en bouwhistorische waarden

Historische situatie

Het plangebied ligt in de Antwerpse wijk Dam. De naam is afkomstig van de oude dam die vanuit het centrum van Antwerpen naar het verdwenen gehucht Dambrugge. De wijk ontstond toen in 1811 ten noorden van de Spaanse wallen werken gestart werden met grond van de nieuw uitgegraven dokken, om het overstromingsgebied van het Schijn op te hogen. Hierop kwam de wijk tot ontwikkeling.

De wijk wordt in het Noorden begrensd door de industriezone aan het Albertkanaal, in het westen door het Asiadok, in het zuiden door het Park Spoor Noord en in het oosten door het Lobroekdok. De wijk wordt in twee gesneden door spoorlijn 12 die van Antwerpen naar Roosendaal loopt, en in de wijk het station Antwerpen-Dam heeft. Deze spoorlijn zorgt voor een scherpe fysieke opsplitsing van de wijk.

De eigenlijke Damwijk (Dam West) ligt ten westen van de lijn, het deel tussen de spoorlijn en het Lobroekdok (Dam Oost) wordt in de volksmond vaak de Slachthuiswijk genoemd, naar de vele slachthuizen die zich hier in het verleden vestigden nadat ze om hygiënische redenen uit het centrum waren verbannen. Momenteel tracht de stad de laatste slachthuizen te herlokaliseren op het Kiel om de wijk volmondig te transformeren in een woonbuurt.

De spoorweg in het zuiden (inclusief het verdwenen stuk waar nu Park Spoor Noord ligt) zorgde voor een sterke fysieke afscheiding van de hele Damwijk (inclusief de slachthuiswijk) met de aanpalende wijk Seefhoek. Historisch lag de Damwijk hierdoor erg geïsoleerd, en de nabije dokken zorgden ervoor dat de nadruk lag op industrie, zodat de wijk op woonvlak vanaf het begin vooral de minder gegoeden heeft aangetrokken.

Het gebied van Dam-voort is de basis van het middeleeuwse gehucht Dambrugge. In de 16de eeuw werd hier de Sint-Jobskapel (aan de Bredastraat naast de latere Joossensgang) gebouwd, als opvangcentrum voor leprozen. Dam-Achteruit is ontstaan door het aanleggen van de Ijzerlaan, waardoor het vroegere Dambrugge in twee werd gesplitst. Je vindt er mooie gerenoveerde pakhuizen en enkele bewoonde straten. Aan het deel Lobroek werd in het verleden het oude Noordschippersdok gegraven, de omringende straten kregen allemaal een riviernaam. Verder werden de parochiekerk St-Lambertus en sociale woningbouw hier ingeplant. De slachterijbuurt annex Schijnpoort ligt een beetje afgelegen van de andere buurten, maar hoort wel bij Den Dam. In deze buurt liet de rijke burgerij huizen bouwen ontworpen door onder andere meester Jacques De Weerd.

In de periode 1860-1910 werd de 19de-eeuwse gordel, het centrale gedeelte dat een onbebouwde zone was, sterk ontwikkeld. Plannen van de toenmalige burgerij voor onder andere scholen, ziekenhuizen, fabrieken, magazijnen, stations, parken, pleinen, dokken, een slachthuis, enz. werden gemaakt en uitgevoerd. Daarnaast werd er ruimte ingevuld als woongebied voor de meer gegoede burgers en arbeiders die werk zochten in de haven en industrie.

Het station Antwerpen-Dam werd in 1892 gebouwd en in 1907 verplaatst. In 1996 werd het station erkend als beschermd monument, na acties van buurtbewoners.¹⁴

Bouwhistorische schets

Ten zuiden van het plangebied, aan de Noordschippersdok 2-66 en 23-87 hebben 66 identieke huizen gestaan. Deze waren gebouwd in 1920 als noodwoningen.¹⁵ Dit waren in spiegelbeeld gebouwde enkelhuizen met een zadeldak en een grote dakkapel. Deze huizen werden allemaal gesloopt in 1993. Intussen is er een nieuwe wijk gebouwd.

Ten zuiden van de grote slachthuizen aan de Slachthuislaan ligt het Pakhuis Fédération des Sociétés Cooperatives Belges, aan de Dijlestraat 52.¹⁶ Dit is een fabrieksgebouw van 1909 (aanvraag voor koffiebranderij en kaasmagazijn) bestaande uit een voorgebouw aan de Dijlestraat en een smalle haakse

¹⁴ [https://nl.wikipedia.org/wiki/Dam_\(Antwerpen\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Dam_(Antwerpen)).

¹⁵ <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/7380>.

¹⁶ <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/6731>.

vleugel. Dit is een vastgesteld bouwkundig erfgoedrelict.

De Marbaixstraat, ten zuidoosten van het plangebied, is aangewezen als 'beschermd stads- of dorpsgezicht, intrinsiek'.¹⁷ Aan deze straat liggen talloze voorbeelden van bouwkundig erfgoed, waaronder Art-nouveau burgerhuizen en Eclectische burgerhuizen uit de periode 1909-1912.

Historische kaarten

De historische situatie is op verschillende kaarten als volgt:

Bron	Jaartal	Historische situatie
Fricx Kaarten ¹⁸	1712	Plangebied ligt tussen het Schijn en Fort van Dambrugge.
Ferraris kaarten ¹⁹	1771-1778	Plangebied ligt in gebied met weilanden, tussen het Schijn en landbouwgebied met landgoederen. Een gegraven waterloop loopt midden door het plangebied.
Atlas der buurtwegen ²⁰	Ca. 1840-1850	Dezelfde situatie als op de Ferraris kaart. Meer toponiemen op deze kaart.
Vandermaelen kaarten ²¹	1846-1854	Plangebied ligt middenin een verdedigingsgordel van de stad Antwerpen. Deze loopt in een halve cirkel van de noordelijke citadel naar de zuidelijke citadel. De invulling van de gordel is wit gelaten.
Poppkaarten	Na 1842	Niet beschikbaar voor dit gebied.
Brialmont Kaart	1859	Plangebied ligt in de zone met de 19 ^{de} -eeuwse verdedigingswal.
Luchtfoto ²²	2012	Huidige situatie met bedrijvengebouwen, wegdek en park langs het Lobroekdok.

Op de Fricx kaart is het gehucht Dambrugge te zien. Het is hier omgeven een riviertje (het Schijn) en een gegraven gracht. Dambrugge was omstreeks 1200 een pachtgrond van Merksem. In 1871 werd het bij Antwerpen gevoegd. Dambrugge lag ten westen van het plangebied. Aan de noordzijde van de kaart is het versterkte Merksem te zien. Ten zuiden van het plangebied lag het Fort Pereyra, hier te zien als stervormig fort. Dit fort heette eerst Fort van Dambrugge. Dit fort ligt nu ter hoogte van Park Spoor Noord, op de terreinen van het voormalige rangeerstation "Antwerpen Dam" van de NMBS. Dit park ligt ca. 600 meter ten zuidwesten van het plangebied. Verder zijn op de Fricx kaart enkele molens te zien ten zuiden van het fort. Links beneden ligt de versterkte stad Antwerpen. De vestingen rond Antwerpen dateren in de 16de en 17de eeuw. Ze waren Spaans, later Frans.

¹⁷ <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/7375>.

¹⁸ Fricx 1712.

¹⁹ Ferraris 1771-1778.

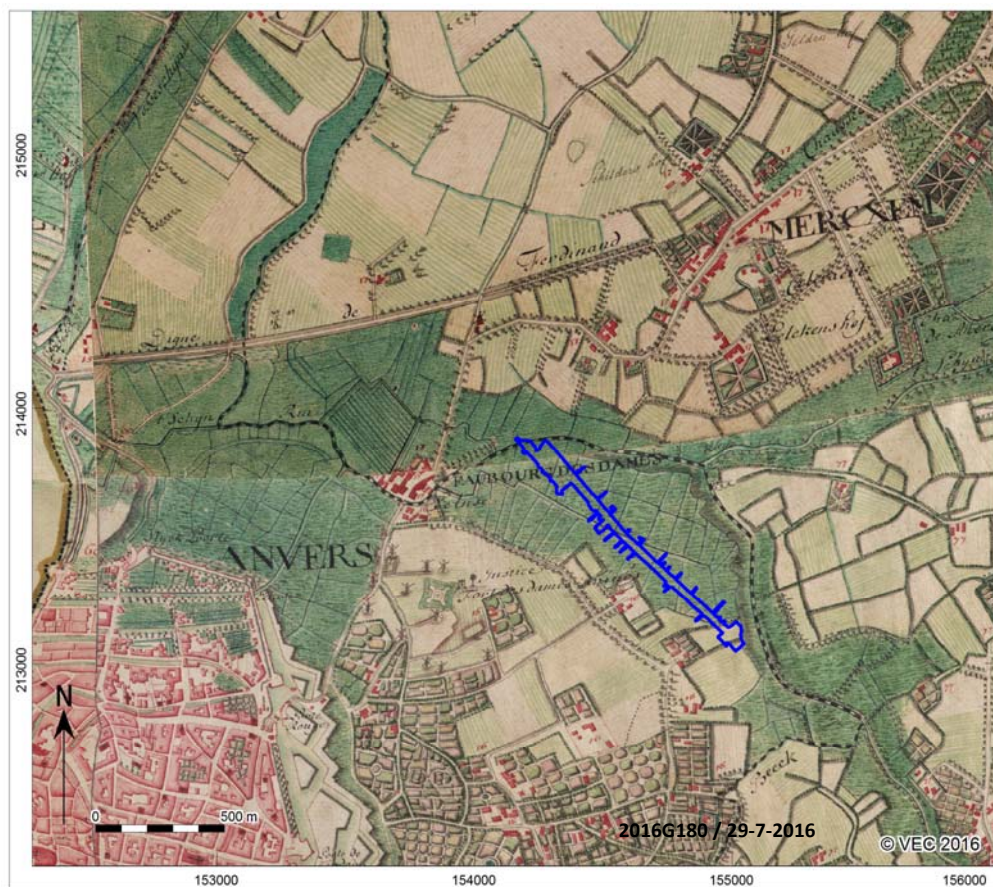
²⁰ onbekend 1840-1850.

²¹ Vandermaelen 1846-1854.

²² Idem.

Afb. 18. Het plangebied op de Fricx kaart.

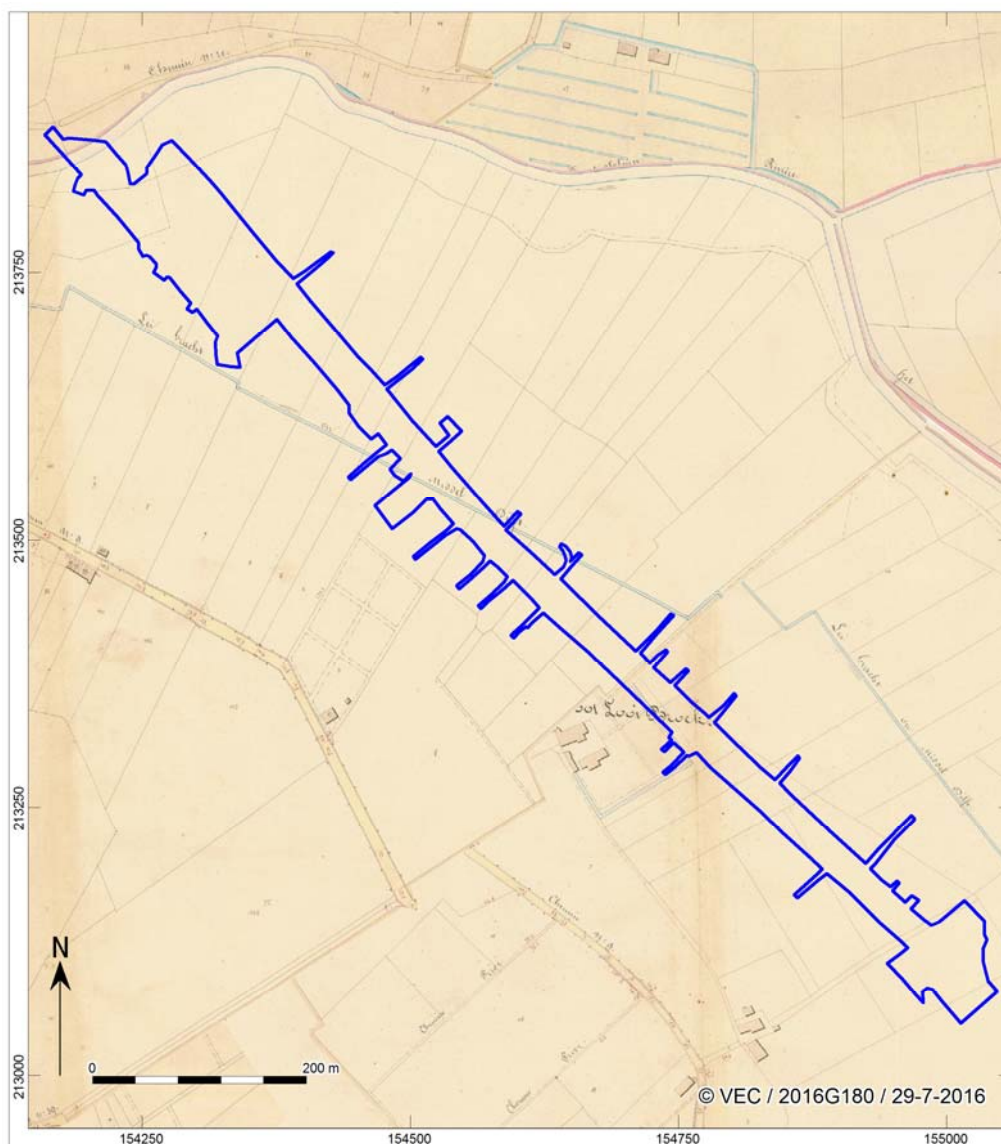
Afb. 19. Het plangebied op de Ferraris kaart.

De Ferrariskaarten (Carte de Ferraris) is een verzameling van 275 gedetailleerde topografische kaarten van de Oostenrijkse Nederlanden. Zij kwamen tussen 1771 en 1778 tot stand onder leiding van Joseph de Ferraris, generaal bij de Oostenrijkse artillerie, veldmaarschalk in de Oostenrijkse Nederlanden. Het is de eerste systematische en grootschalige kartering, zowel in “België” als in heel West-Europa.²³

Het plangebied ligt op de Ferraris kaart ten noorden van de stadsuitbreiding aan de oostzijde van Antwerpen. In de uitbreiding zijn huizen en land- of tuinbouwgronden te zien. Het fort van Dambrugge ligt ten zuidwesten van het plangebied. Het dorp Dambrugge is ten westen van het plangebied te zien. Direct ten zuiden van het plangebied liggen enkele omheinde landgoederen. Volgens de CAI zijn enkele hiervan slachthuizen. Binnen het plangebied liggen weilanden, in het zuidelijkste puntje ligt landbouwgrond. De noordpunt ligt in het riviertje het Schijn, een zijrivier in het stroomgebied van de Schelde.

Circa 60 jaar later werd de Atlas der Buurtwegen uitgegeven (afb. 20). Dit is een verzameling van boeken met overzichts- en detailplannen, daterend van rond 1840. Het plangebied ligt hier in weilanden of op landbouwgronden. Nu zijn nog steeds drie landgoederen ten zuiden van het plangebied aanwezig. Slechts één heeft een naam op de kaart: Groot Looi Broek. Door het plangebied loopt een gegraven waterloop waar bij staat: “Lei gracht en Middel Dilt”. De noordpunt van het plangebied ligt binnen het riviertje het Schijn. Het Antwerpse deel van het dorp Dambrugge (ten zuiden van het Schijn) heet hier St. Job Kapel. Er is een weg aangelegd (Chemin no.9) van dit dorp richting de landgoederen. De waterloop “Leigracht” en de “Chemin no.9” waren ook al te zien op de Ferraris kaart, maar zijn hierop nog niet benoemd.

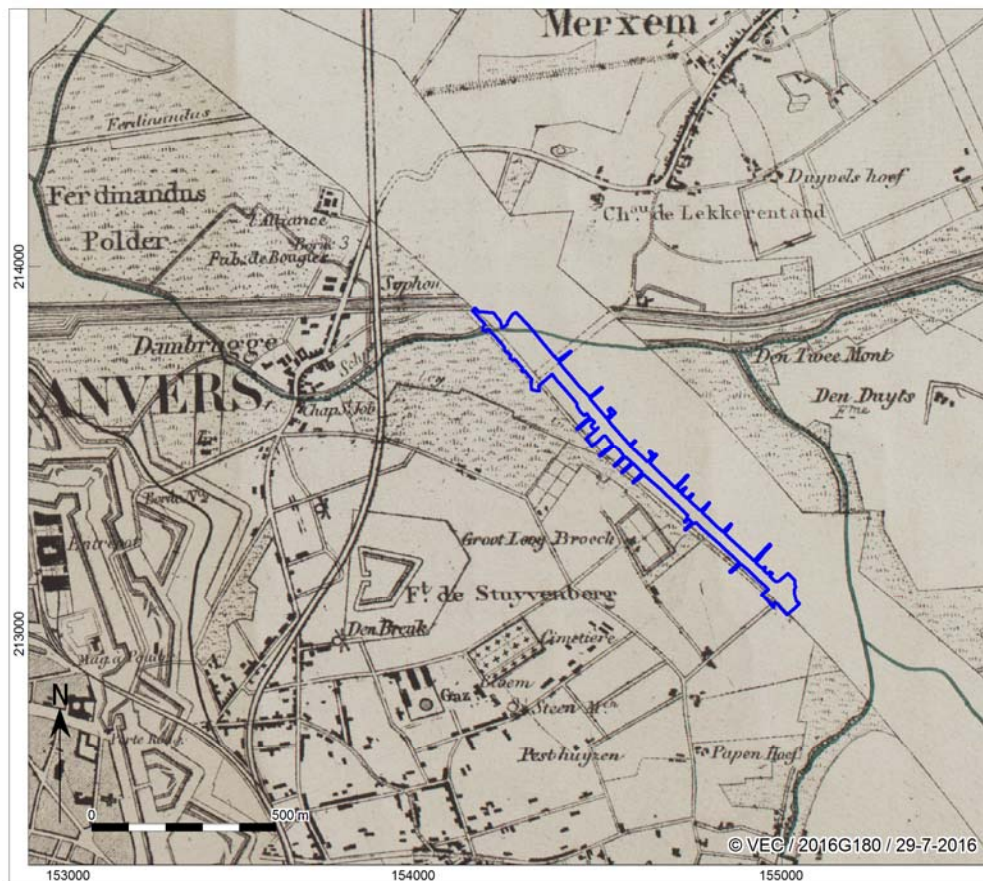
²³ [Http://nl.wikipedia.org/wiki/Ferrariskaarten](http://nl.wikipedia.org/wiki/Ferrariskaarten).

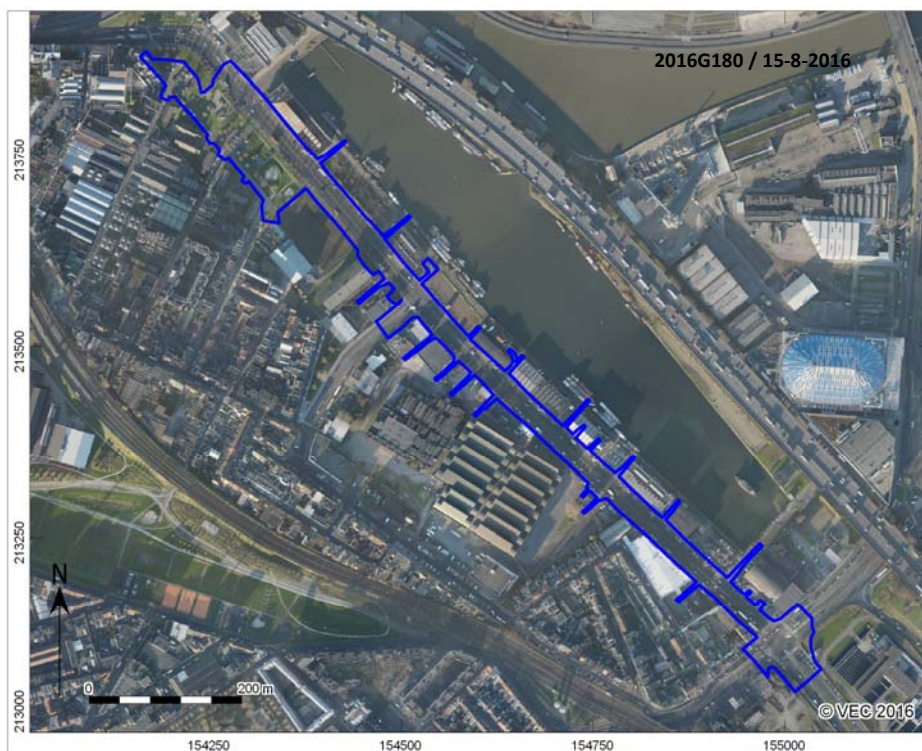
Afb. 20. Het plangebied op de Atlas der Buurtwegen.

Een zestal jaar later zijn de Vandermaelenkaarten samengesteld. Dit is een verzameling historische kaarten gemaakt door Philippe Vandermaelen (1795-1869). Zijn "*Carte topographique de la Belgique*" is gemaakt tussen 1846 en 1854 op 250 folio's op schaal 1: 20.000. Op deze kaart ligt het plangebied binnen de "Citadelle du Nord", een verdedigingsring rond de stad. De landgoederen zijn nog steeds aanwezig. Het Schijn heeft nu een dubbele loop: een natuurlijke en een gekanaliseerde loop. Beide lopen onder de verdedigingsgordel door. Hoe de verdediging er precies uitzag valt niet op te maken uit deze kaart; het is wit gelaten. Waarschijnlijk waren de werken nog niet voltooid; deze kaart is een aantal jaren vóór de Brialmontkaart (1859) gemaakt. Ten westen van het plangebied ligt nu het Fort de Stuyvenberg. Direct ten noorden en zuiden van de verdedigingsgordel ligt weiland of moerassig land.

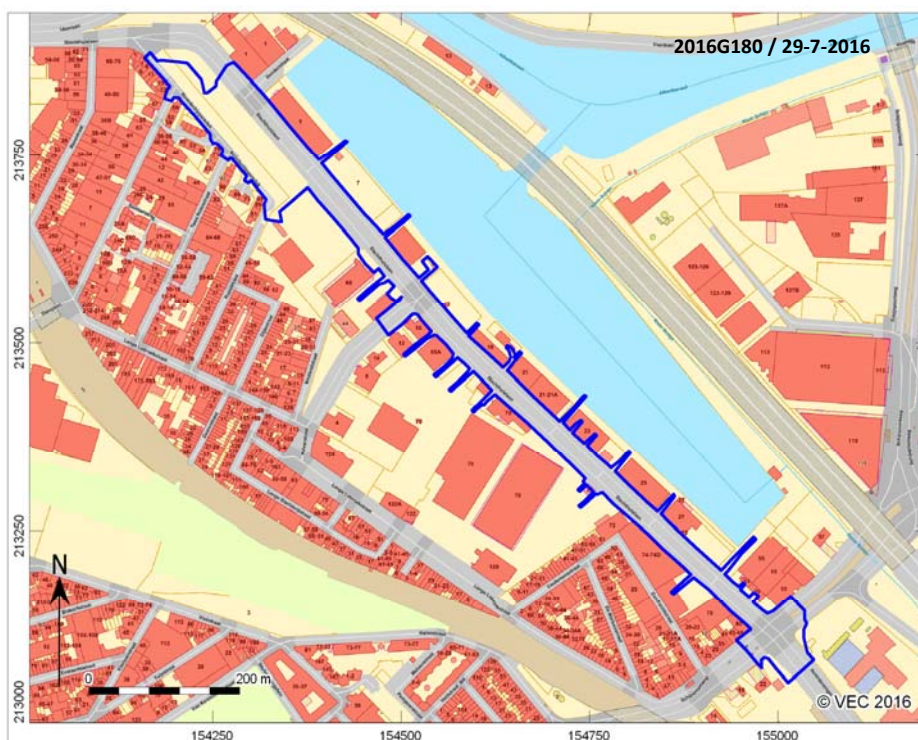
Op de historische kaarten staat een aantal objecten die archeologische resten achtergelaten kunnen hebben binnen het plangebied. Zo zijn er een aantal waterlopen die door het plangebied hebben gelopen. De waterloop, de "Leigracht", moet schuin over het plangebied hebben gelopen ter hoogte van de kruising met de Kalverstraat. Binnen het noordelijke gedeelte van het plangebied, in de IJzerlaan, heeft het Schijn gelopen. Op de Vandermaelenkaarten is een kanaal te zien ten noorden van het Schijn. Deze heeft een aftakking gehad onder de vestingwal langs, door het plangebied.

Afb. 21. Het plangebied op de Vandermaelenkaarten.

Afb. 22. Het plangebied op de luchtfoto.

Afb. 23. Het plangebied op de GRB.

2.1.4 Gespecificeerde verwachting en conclusie

De voor het bureauonderzoek opgestelde onderzoeksvraag *“Zijn mogelijk archeologische waarden in het plangebied aanwezig, en zo ja, wat is de specifieke archeologische verwachting?”* kan als volgt worden beantwoord:

Er zijn mogelijk archeologische waarden in het plangebied aanwezig. Voor het gehele plangebied geldt dat er een archeologische verwachting is voor resten uit de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. Oudere sporen kunnen aanwezig zijn, maar deze zullen dan afgedekt zijn door Holocene afzettingen en ophogingspakketten. Oudere losse vondsten uit grond die is vrijgekomen bij het graven van het Lobroekdok en/of uit de geslechte vestingwallen zijn niet uitgesloten.

Binnen het plangebied is een ophogingspakket aanwezig van ca. 2 m dikte. Deze is naar verwachting grotendeels gevormd in de Nieuwe Tijd. Middeleeuwse ophogingspakketten kunnen echter ook aanwezig zijn. Tevens kunnen er gedempte natuurlijke en gegraven waterlopen aanwezig zijn binnen het plangebied. Vanwege de nabijheid van slachterijen, kunnen deze (deels) gevuld zijn met dierlijk slachtafval. Dit afval dateert vermoedelijk vanaf de 17de-18de eeuw.

De vestingwerken uit de periode 1859-ca. 1885 waren prominent aanwezig in het plangebied. Een deel van de vestingwal heeft waarschijnlijk direct langs het Lobroekdok gelegen. Een ander deel stak schuin de huidige Slachthuislaan over (westzijde). Van de vestingwerken kunnen o.a. aanwezig zijn: bakstenen en/of natuurstenen funderingen, ophogingslagen van de aarden wal, afvalconcentraties met bijv. militair vaatwerk, citernes, bestratingen en gedempte grachten. De resultaten van de opgraving aan de nabijgelegen IJzerlaan laten zien dat in dit gebied de bodem behoorlijk verstoord is door de ontmanteling van de Brialmontomwalling en de aanleg van de ring.²⁴ Eventueel aanwezige muurresten zijn pas op ca. 1,5

²⁴ Idem, 61-62.

m onder maaiveld te verwachten. Op basis van deze resultaten heeft de dienst archeologie van de stad Antwerpen voor dit gebied een lage archeologische verwachting vastgesteld bij ingrepen met een beperkte diepte.

De beantwoording van de tweede onderzoeksvraag is als volgt:

- *Worden mogelijk archeologische resten bedreigd door de geplande werkzaamheden?*

Naar aanleiding van het bureauonderzoek wordt er geconcludeerd ter plaatse van de werkzaamheden archeologische waarden uit de Nieuwe tijd aanwezig zijn. De geplande diepere ingrepen zijn echter qua omvang zeer beperkt. Voor de plantgaten voor de bomen zal men ca. 1 m diep ontgraven. Voor de huisaansluitingen zal men ca. 0,5 m diep ontgraven. Naar verwachting zullen deze vlak langs de huidige kabels en leidingen komen te liggen. Voor het verwijderen en opnieuw aanbrengen van de wegverharding zal geen extra grondverzet noodzakelijk zijn. Dit vindt plaats binnen bestaand gabarit.

Het Vlaams Erfgoed Centrum adviseert om geen verder onderzoek uit te voeren binnen het plangebied. De ingrepen zijn beperkt in omvang en diepte, en zullen met name plaatsvinden in bestaand gabarit. Vervolgonderzoek zal slechts geringe kenniswinst opleveren. De civieltechnisch uitvoerder dient wel te worden gewezen op de meldingsplicht bij archeologische vondsten. Voor de uitgebreide motivering van het advies, wordt verwezen naar het Programma van Maatregelen.

2.1.5 Samenvatting gericht op een gespecialiseerd publiek

Op basis van de bureaustudie is vastgesteld dat voor het gehele plangebied een archeologische verwachting geldt voor resten uit de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. Oudere sporen kunnen aanwezig zijn, maar deze zullen dan afgedekt zijn door Holocene afzettingen en ophogingspakketten. Oudere losse vondsten uit grond die is vrijgekomen bij het graven van het Lobroekdok en/of uit de geslechte vestingwallen zijn niet uitgesloten.

Binnen het plangebied is een ophogingspakket aanwezig van ca. 2 m dikte. Deze is naar verwachting grotendeels gevormd in de Nieuwe Tijd. Middeleeuwse ophogingspakketten kunnen echter ook aanwezig zijn. Tevens kunnen er gedempte natuurlijke en gegraven waterlopen aanwezig zijn binnen het plangebied. Vanwege de nabijheid van slachterijen, kunnen deze (deels) gevuld zijn met dierlijk slachtafval. Dit afval dateert vermoedelijk vanaf de 17de-18de eeuw.

De vestingwerken uit de periode 1859-ca. 1885 waren prominent aanwezig in het plangebied. Een deel van de vestingwal heeft waarschijnlijk direct langs het Lobroekdok gelegen. Een ander deel stak schuin de huidige Slachthuislaan over (westzijde). Van de vestingwerken kunnen o.a. aanwezig zijn: bakstenen en/of natuurstenen funderingen, ophogingslagen van de aarden wal, afvalconcentraties met bijvoorbeeld militair vaatwerk, citernes, bestratingen en gedempte grachten. De resultaten van de opgraving aan de nabijgelegen IJzerlaan laten zien dat in dit gebied de bodem behoorlijk verstoord is door de ontmanteling van de Brialmontomwalling en de aanleg van de ring.²⁵ Eventueel aanwezige muurresten zijn pas op ca. 1,5 m onder maaiveld te verwachten. Op basis van deze resultaten heeft de dienst archeologie van de stad Antwerpen voor dit gebied een lage archeologische verwachting vastgesteld bij ingrepen met een beperkte diepte.

In het plangebied zullen wegeniswerken worden uitgevoerd en huisaansluitingen worden vernieuwd. Daarnaast worden bomen aangeplant. De geplande diepere ingrepen zijn echter qua omvang zeer beperkt.

²⁵ Idem, 61-62.

Voor de plantgaten voor de bomen zal men ca. 1 m diep ontgraven. Voor de huisaansluitingen zal men ca. 0,5 m diep ontgraven. Naar verwachting zullen deze vlak langs de huidige kabels en leidingen komen te liggen. Voor het verwijderen en opnieuw aanbrengen van de wegverharding zal geen extra grondverzet noodzakelijk zijn. Dit vindt plaats binnen bestaand gabarit.

Het Vlaams Erfgoed Centrum adviseert om geen verder onderzoek uit te voeren binnen het plangebied. De ingrepen zijn beperkt in omvang en diepte en vinden grotendeels plaats binnen bestaand gabarit. Vervolgonderzoek zal slechts geringe kenniswinst opleveren. Ondanks het advies tot vrijgeven van het terrein blijven de bepalingen voor het melden van toevalsvondsten van kracht, conform artikel 5.4.1 van het Onroerenderfgoeddecreet. De civieltechnisch uitvoerder is verplicht eventuele toevalsvondsten binnen drie dagen na ontdekking te melden bij Onroerend Erfgoed.

2.1.6 Samenvatting gericht op een niet-gespecialiseerd publiek

Uit de verzamelde gegevens over het landschap, historie, archeologie en recente verstoringen, is voor het tracé een archeologische verwachting gemaakt. Hieruit blijkt dat in het tracé mogelijk archeologische resten aanwezig kunnen zijn uit de Nieuwe tijd; een ophogingspakket van ca. 2 m dikte. Daarnaast kunnen er gedempte natuurlijke en gegraven waterlopen aanwezig zijn. Vanwege de nabijheid van slachterijen, kunnen deze (deels) gevuld zijn met slachtafval.

Er zijn ook vestingwerken uit de periode 1859-ca. 1885 aanwezig in het plangebied. Een deel van de vestingwal heeft waarschijnlijk direct langs het Lobroekdok gelegen. Een ander deel stak schuin de huidige Slachthuislaan over (westzijde). Van de vestingwerken kunnen nog funderingen, resten van de aarden wal en grachten en afvalconcentraties bewaard zijn gebleven.

Het onderzoek heeft echter aangewezen dat de kans op archeologische resten klein is. Bij een opgraving in de IJzerlaan bleek dat de bodem tot ca. 1,5 m onder maaiveld verstoord is, onder andere als gevolg van de ontmanteling van de Brialmontomwalling en de aanleg van de ring. Het Vlaams Erfgoed Centrum adviseert om geen verder onderzoek uit te voeren binnen het plangebied. De ingrepen zijn beperkt in omvang en diepte en vinden grotendeels plaats binnen bestaand gabarit. Het niveau van intacte archeologische resten zal niet bereikt worden.

Literatuur

- Bellens, T., 2014: Archeologisch onderzoek Brialmontomwalling. Uitbreidingstraat Antwerpen-Berchem *Rapporten van het Stedelijk informatiecentrum archeologie & monumentenzorg 11*, Stad Antwerpen dienst archeologie.
- Ervynck, A., S. Debruyne, R. Ribbens, 2015: *Assessment; Een handleiding voor de archeoloog*. Onroerend Erfgoed, Beleidsdomein Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed.
- Ferraris, J., 1771-1778: *Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsendom Luik*.
- Fricx, E., 1712: *Carte de Pays-Bas*.
- Jacobs, P., M. de Ceuleraire, E. Stevens & M. Verschuren, 1993: Philosophy and methodology of the new geological map of the Tertiary formations, Northwest Flanders, Belgium. *Bull Soc belge Géol 102*.
- Jacobs, P., S. Louwye & T. Polfliet, 2002: *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart, kaartblad 15 Antwerpen*, Vlaamse overheid-Dienst Natuurlijke Rijkdommen.
- Martens, F., in concept: *IJzerlaan, Archeologische sonderingen A371. De historische sluis aan het Asiadok en de Kempische Vaart*, Antwerpen.
- Onbekend, 1840-1850: *Atlas der buurtwegen*.
- Onroerend Erfgoed, 2016: Code van Goede Praktijk voor de uitvoering en rapportage over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren, versie 1,0.
- Vandermaelen, F., 1846-1854: *Cartes topographiques de la Belgique*.

Geraadpleegde websites

- <https://dov.vlaanderen.be/dovweb/html/index.html>
- <https://id.erfgoed.net>
- <http://www.geopunt.be/kaart>
- <https://geo.onroerenderfgoed.be>
- <http://cai.onroerenderfgoed.be>

Lijst van afbeeldingen en tabellen

- Afb. 1. Locatiekaart van het plangebied.
- Afb. 2. Aanduiding van het uit te voeren archeologisch onderzoek op het plan van de bestaande toestand op het terrein
- Afb. 3. Locatiekaart van het plangebied op de Tertiaire kaart
- Afb. 4. Locatiekaart van het plangebied op de Quartairgeologische kaart
- Afb. 5. Het plangebied op de bodemkaart
- Afb. 6. Het plangebied op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen (DHM)
- Afb. 7. Uitsnede uit de Centraal Archeologische Inventaris van het onderzoeksgebied.
- Afb.8. Het plangebied op de Fricx kaart.
- Afb.9. Het plangebied op de Ferraris kaart.
- Afb.10 Het plangebied op de Atlas der Buurtwegen.
- Afb. 11. Het plangebied op de Vandermaelenkaarten.
- Afb.12. Het plangebied op de luchtfoto.
- Afb.13. Het plangebied op de GRB.

Tabel 1. Overzicht van de verwachte aantallen voor natuurwetenschappelijk onderzoek en conservatie.

Bijlage 1 Plannenlijst

Projectcode	2016G180
Onderwerp	Plannenlijst
Plannummer	1
Type plan	Topografische kaart
Onderwerp plan	Locatie plangebied
Aanmaakschaal	1:1
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	29-7-2016
Plannummer	2
Type plan	GRB
Onderwerp plan	Locatie van het plangebied
Aanmaakschaal	1:250
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	29-7-2016
Plannummer	4
Type plan	Overzichtskaart
Onderwerp plan	Gegeorefereerde kaart met daarop de betrokken percelen en de locaties van de geplande werken, uitsnede A.
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	29-7-2016
Plannummer	5
Type plan	Overzichtskaart
Onderwerp plan	Gegeorefereerde kaart met daarop de betrokken percelen en de locaties van de geplande werken, uitsnede B.
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	29-7-2016
Plannummer	6
Type plan	Overzichtskaart
Onderwerp plan	Gegeorefereerde kaart met daarop de betrokken percelen en de locaties van de geplande werken, uitsnede C.
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	29-7-2016
Plannummer	7
Type plan	Overzichtskaart
Onderwerp plan	Gegeorefereerde kaart met daarop de betrokken percelen en de locaties van de geplande werken, uitsnede D.
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	29-7-2016

Plannummer	8
Type plan	Overzichtskaart
Onderwerp plan	Gegeorefereerde kaart met daarop de betrokken percelen en de locaties van de geplande werken, uitsnede E.
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	29-7-2016
Plannummer	9
Type plan	Overzichtskaart
Onderwerp plan	Gegeorefereerde kaart met daarop de betrokken percelen en de locaties van de geplande werken, uitsnede F.
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	29-7-2016
Plannummer	10
Type plan	Overzichtskaart
Onderwerp plan	Gegeorefereerde kaart met daarop de betrokken percelen en de locaties van de geplande werken, uitsnede F.
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	29-7-2016
Plannummer	11
Type plan	Tertiaire kaart
Onderwerp plan	Locatie van het plangebied
Aanmaakschaal	1:50.000
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	1998-2001
Plannummer	12
Type plan	Quartairgeologische kaart
Onderwerp plan	Locatie van het plangebied
Aanmaakschaal	1:200.000
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	29-7-2016
Plannummer	13
Type plan	Bodemkaart
Onderwerp plan	Locatie van het plangebied
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	29-7-2016
Plannummer	14
Type plan	Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen
Onderwerp plan	Locatie van het plangebied
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	29-7-2016

Plannummer	15
Type plan	Bodemerosiekaart
Onderwerp plan	Locatie van het plangebied
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	29-7-2016
Plannummer	16
Type plan	Bodemgebruikskaart
Onderwerp plan	Locatie van het plangebied
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	29-7-2016
Plannummer	17
Type plan	CAI
Onderwerp plan	Locatie van het plangebied
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	29-7-2016
Plannummer	18
Type plan	Historische kaart Fricx
Onderwerp plan	Locatie van het plangebied
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Analoog
Datum	1712
Plannummer	19
Type plan	Historische kaart Ferraris
Onderwerp plan	Locatie van het plangebied
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Analoog
Datum	1771-1778
Plannummer	20
Type plan	Historische kaart Atlas der Buurtwegen
Onderwerp plan	Locatie van het plangebied
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Analoog
Datum	1840
Plannummer	21
Type plan	Historische kaart Vandermaelen
Onderwerp plan	Locatie van het plangebied
Aanmaakschaal	Onbekend
Aanmaakwijze	Analoog
Datum	1846-1854
Plannummer	23
Type plan	GRB
Onderwerp plan	Locatie van het plangebied
Aanmaakschaal	1:250

Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	29-7-2016
Plannummer	20160329_11325_DO_BT_NT-1-500
Type plan	Technisch plan
Onderwerp plan	Geplande ingrepen binnen plangebied
Aanmaakschaal	1:500
Aanmaakwijze	Digitaal
Datum	23-02-2016

Bijlage 2 Fotolijst

Projectcode	2016G180
Onderwerp	fotolijst
ID	12
Type	Luchtfoto
Vervaardiging	Digitaal
onderwerp	Locatie van het plangebied

Bijlage 3 Plannen van de geplande ingrepen